

Examen HAVO

2008

tijdvak 1
donderdag 22 mei
13.30 - 16.00 uur

economie 1

Dit examen bestaat uit 30 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 60 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Beter worden van een verhoging

Frits de Boer heeft over zijn inkomen van 2007 de volgende gegevens verzameld:

bruto-inkomen	€ 51.500
belastbaar inkomen	€ 46.450
inkomensheffing	€ 17.349 (vóór aftrek van de heffingskortingen)
heffingskortingen	€ 3.897

De heffingskortingen worden in mindering gebracht op de inkomensheffing.

Frits krijgt van zijn werkgever in 2008 een salarisverhoging van bruto € 3.500 per jaar. Frits vraagt zich af hoeveel hij er daardoor netto op vooruit gaat. Samen met zijn dochter Loes slaat hij aan het rekenen. Ze gebruiken daarbij tabel 1 en tabel 2. Ze berekenen dat de aftrekposten en de heffingskortingen in 2008 gelijk zijn aan die in 2007. Behalve salaris heeft Frits geen inkomen.

tabel 1

schijventarief inkomstenbelasting 2007 (bedragen in €)

tariefpercentage	belastbaar inkomen		totale belasting over opeenvolgende schijven
	van	tot en met	
32	0	15.331	4.905
37	15.332	27.847	9.536
42	27.848	47.745	17.894
52	> 47.745	-	-

tabel 2

schijventarief inkomstenbelasting 2008 (bedragen in €)

tariefpercentage	belastbaar inkomen		totale belasting over opeenvolgende schijven
	van	tot en met	
34	0	15.883	5.400
39	15.884	28.850	10.457
42	28.851	49.464	19.115
52	> 49.464	-	-

Het inkomen dat Frits ontvangt, is ...(1)... inkomen; de belasting die Frits over dat inkomen betaalt, is een ...(2)... belasting.

2p 1 Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

- bij (1) primair / secundair
- bij (2) directe / indirecte

Loes komt tot de twee volgende uitspraken.

- 1 “Zeg pa, door de salarisverhoging verandert je marginale tarief van 42 in 52 procent.”
- 2 “Kijk pa, door de verandering van de tariefpercentages is de inkomstenbelasting in 2008 progressiever dan in 2007.”

2p **2** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

3p **3** Bereken het bedrag dat Frits over 2008 na aftrek van de heffingskortingen aan inkomensheffing moet betalen.

Opgave 2

Van inflatie naar deflatie?

In 2003 deden zich in Nederland enkele ontwikkelingen voor waardoor de inflatie sterk afnam:

- de bezettingsgraad van de bedrijven daalde fors door stagnerende bestedingen;
- vakbonden, werkgevers en regering spraken af de lonen te bevriezen, ondanks een stijgende arbeidsproductiviteit;
- de wisselkoers van de euro ten opzichte van de dollar en de yen steeg sterk.

Sommige economen stelden dat er door deze ontwikkelingen zelfs deflatie zou kunnen ontstaan.

2p **4** Kies één van de hierboven genoemde ontwikkelingen en leg uit hoe die kan leiden tot deflatie.

Deflatie kan mensen voordeel maar ook nadeel opleveren. Neem bijvoorbeeld de heer Jansen. Uit een levensverzekering ontvangt hij de komende jaren een **nominaal vaste uitkering**. Ter financiering van zijn woning heeft hij een **hypothecaire schuld** bij een bank. Bij dezelfde bank heeft hij een **spaartegoed** waarop **elk jaar 3% rente** wordt bijgeschreven.

2p **5** In bovenstaande tekst zijn vier elementen vet gedrukt. Neem onderstaand schema over en geef bij elk element met een kruisje aan of Jansen bij deflatie daarvan voordeel of nadeel heeft.

	nadeel bij deflatie	voordeel bij deflatie
nominaal vaste uitkering		
hypothecaire schuld		
spaartegoed		
elk jaar 3% rente		

Een econoom stelt dat als mensen verwachten dat er deflatie ontstaat, deze verwachting kan leiden tot een verslechtering van de conjunctuur.

2p **6** Geef voor deze stelling een verklaring.

Opgave 3

Dagje Efteling

Op 1 augustus 2006 ging de familie Jansen uit Amsterdam een dagje naar de Efteling. Vader, moeder en de vier kinderen van 5, 7, 14 en 16 jaar gingen van huis lopend naar het Centraal Station in Amsterdam, vandaar met de trein naar 's-Hertogenbosch en vervolgens met de bus naar Kaatsheuvel. De terugreis werd op dezelfde manier gemaakt. De prijs van het toegangkaartje bracht vader tot de verzuchting: "Toen ik hier in 1970 voor het laatst was, kostte zo'n kaartje ongeveer € 10." De 16-jarige Linda, die met haar vakantiebaantje netto € 3,50 per uur verdient, was in elk geval blij dat zij dit dagje Efteling niet voor de familie hoefde te betalen.

treinretour Amsterdam - 's-Hertogenbosch per persoon (personen 11 jaar en ouder)	€ 21,90
treinretour Amsterdam - 's-Hertogenbosch per persoon (personen tot 11 jaar)	€ 2,00
enkele busreis 's-Hertogenbosch - Kaatsheuvel per persoon	€ 2,90
prijs toegangkaartje per persoon	€ 26,00
overige uitgaven per persoon	€ 22,00

- 3p 7 Bereken hoeveel uur Linda zou moeten werken om alle uitgaven van het dagje Efteling voor de familie te kunnen betalen.

Tijdens het wachten in de rij voor een van de attracties hoorde de familie Jansen dat het aantal bezoekers van de Efteling elk jaar nog toeneemt. Dat leverde bij de wachtenden de volgende uitspraken op.

- 1 Gezien de prijsstijging van een toegangkaartje sinds 1970 moet de Efteling nu dus veel meer winst maken dan in 1970.
- 2 Als bij een prijsstijging de vraag naar toegangkaartjes voor de Efteling blijft toenemen, is die vraag prijselastisch.

- 2p 8 Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 4

Olieprijs werkt als een olievlek

In de Macro Economisch Verkenning (MEV) voor 2006 gaf het Centraal Planbureau (CPB) een prognose voor de Nederlandse economie (zie tabel). In die prognose werd onder andere uitgegaan van de veronderstelling dat in 2006 de prijs van ruwe olie gemiddeld \$ 50 per vat zou bedragen.

prognose Nederlandse economie 2006 (% verandering ten opzichte van 2005)	
nationaal product (volume)	2,5
prijspeil particuliere consumptie	1,0
particuliere consumptie (volume)	-2,3
investeringen bedrijven (volume)	8,3
export (volume)	7,0
overheidsbestedingen (volume)	8,5
import (volume)	7,3
werkgelegenheid (arbeidsjaren)	1,0

2p **9** Hoe blijkt uit de tabel dat in 2006 de gemiddelde arbeidsproductiviteit hoger is dan in 2005?

2p **10** Daalt de nominale waarde van de particuliere consumptie in 2006 vergeleken met 2005 met meer dan 2,3%, met minder dan 2,3% of met precies 2,3%? Verklaar het antwoord.

Sommige economen dachten dat de olieprijs in 2006 zou kunnen stijgen naar \$ 80 per vat. Zo'n prijsexplosie zou een negatieve invloed op de wereldhandel hebben die als een olievlek zou doorwerken op de Nederlandse economie.

Een van de gevolgen zou kunnen zijn dat de werkgelegenheid in 2006 minder zou groeien dan verwacht.

2p **11** Geef daarvoor een verklaring en gebruik in de verklaring ten minste twee grootheden uit de tabel.

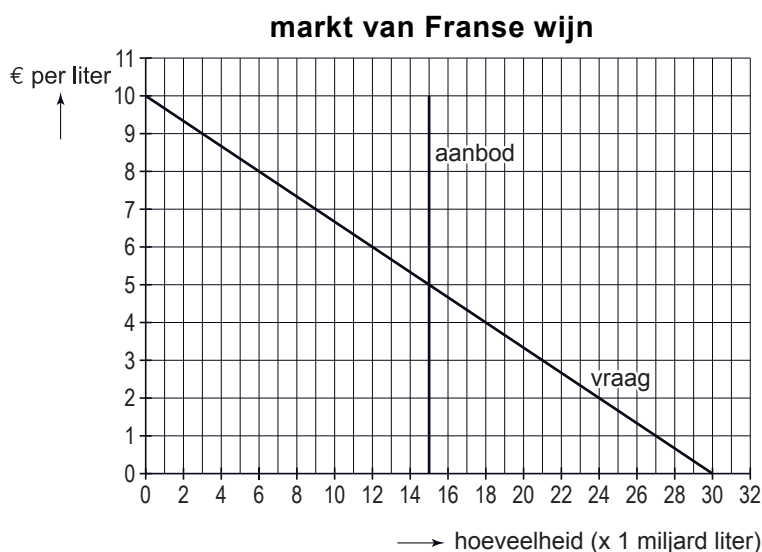
Opgave 5

uit een krant:

Franse wijnboeren staat water tot aan de lippen

De Franse wijnboeren produceerden dit jaar in vergelijking met de voorafgaande jaren een extreem grote hoeveelheid wijn. Dat lijkt mooier dan het is, want de vraag naar Franse wijn is de laatste jaren sterk afgenomen. Zo ook dit jaar weer. Veel Franse wijnboeren krijgen zo langzamerhand grote inkomensproblemen.

In de grafiek is voor dit jaar de vraag naar en het aanbod van Franse wijn weergegeven.

Vorig jaar lag de vraaglijn van Franse wijn meer naar ...**(1)**...; de aanbodlijn van Franse wijn lag vorig jaar meer naar ...**(2)**.... De marktprijs van Franse wijn is dit jaar ...**(3)**... die van vorig jaar. De marktafzet van Franse wijn bedraagt dit jaar ...**(4)**... miljard liter terwijl de marktomzet € ...**(5)**... miljard bedraagt.

2p **12** Wat moet in de bovenstaande tekst worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

- bij (1) links / rechts
- bij (2) links / rechts
- bij (3) gelijk aan / hoger dan / lager dan
- bij (4) 5 / 10 / 15 / 30 / 75 / 150 / 300
- bij (5) 5 / 10 / 15 / 30 / 75 / 150 / 300

Een Franse wijnboer behaalde vorig jaar een winst van € 20.000. Van deze wijnboer zijn over dit jaar de volgende gegevens bekend:

- de productie is gelijk aan de afzet en bedraagt 40.000 liter;
- de variabele kosten bedragen € 2 per liter;
- de totale constante kosten bedragen € 120.000 per jaar.

2p **13** Is de winst van deze wijnboer dit jaar hoger dan, lager dan of gelijk aan die van vorig jaar? Verklaar het antwoord met een berekening.

De Franse wijnboeren vragen de Europese Unie (EU) maatregelen te nemen. De EU komt met de wijnboeren overeen dat van de wijnoogst van dit jaar 3 miljard liter vernietigd zal worden.

2p **14** Beschrijf hoe het gevolg van het vernietigen van de wijn in de grafiek tot uitdrukking kan worden gebracht.

1p **15** Welke marktprijs komt na het vernietigen van de wijn tot stand?

Opgave 6

Energieprijzen rijzen de pan uit

Ton van de Burgt is boos. Hij heeft namelijk net zijn energierekening gekregen en gezien dat de energieprijzen sterk gestegen zijn. Ton heeft ook berekend dat over 2005 zijn netto-loon 2,1% hoger is dan over 2004. Ton moppert tegen zijn vrouw Els dat die loonsverhoging onvoldoende is om de gestegen energiekosten op te vangen zodat de koopkracht van zijn netto-loon in 2005 lager is dan in 2004. Els zegt dat Ton zich vergist, want volgens haar is de koopkracht van zijn netto-loon wel hoger geworden.

Opmerking

Met koopkracht van het netto-loon is hier bedoeld het netto reële loon.

tabel 1

jaar	consumentenprijsindex (CPI: 2000 = 100)	stijging CPI (% ten opzichte van vorig jaar)
2003	109,9	2,1
2004	111,2	1,2
2005	113,1	1,7

tabel 2

enkele prijsindexcijfers (2000 = 100)				
	aandeel in de totale uitgaven (%)	jaar		
		2003	2004	2005
energie	3,6	130	135	154
voeding	11,1	112	109	108
kleding	6,4	99	98	95
recreatie	11,5	106	105	104

De CPI is een samengesteld, gewogen prijsindexcijfer.

2p 16

Waaruit blijkt:

- dat de CPI een samengesteld indexcijfer is;
- dat de CPI een gewogen indexcijfer is?

2p 17

Bereken met hoeveel procent de energieprijzen in 2005 is gestegen vergeleken met 2004.

Gegeven zijn de onderstaande uitspraken.

- 1 De prijs van energie is tussen 2000 en 2005 meer dan verdubbeld.
- 2 Tussen 2000 en 2005 heeft de prijs van voeding meer bijgedragen aan de inflatie dan de prijs van energie doordat voeding een hogere wegingsfactor heeft.
- 3 In 2005 is recreatie goedkoper dan in 2000.

2p **18** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Els en Ton verschillen van mening over de vraag of de koopkracht van het netto-
loon van Ton gedaald of gestegen is.

2p **19** Wie heeft er gelijk, Els of Ton? Verklaar het antwoord.

Opgave 7

Staatsschuld onder controle!

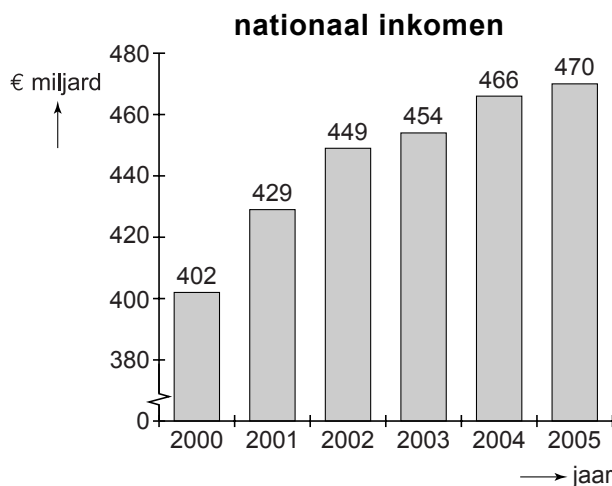
In een land is sprake van vergrijzing. De overheid kiest er voor het huidige inkomen van de 65⁺-ers te handhaven. De overheidsuitgaven voor 65⁺-ers zullen daardoor toenemen. Om de financiering daarvan, ook in de toekomst, veilig te stellen, wil de overheid de staatsschuld verkleinen door haar begrotingstekort terug te dringen. Niet alleen het bedrag van de staatsschuld moet lager worden, ook de staatsschuldquote (staatsschuld als percentage van het nationale inkomen) wil de overheid omlaag brengen. De overheid probeert daarom ook de groei van het nationale inkomen te stimuleren.

Op 31 december 2004 bedroeg de staatsschuld € 200 miljard.

De tabel laat zien hoe de staatsschuld in dit land zich ontwikkeld heeft.

jaar	aflossing op de staatsschuld (€ miljard)	toename (+) of afname (-) van de staatsschuld (€ miljard)
2000	10	+2
2001	2	-2
2002	22	0
2003	4	+4
2004	14	+13
2005	10	+8

De figuur laat zien hoe het nationale inkomen in dit land zich ontwikkeld heeft.

- 2p **20** In welk jaar was volgens de tabel het begrotingstekort van de overheid in dit land nul?
- 2p **21** Is de staatsschuldquote in 2005 ten opzichte van 2004 gestegen, gedaald of gelijk gebleven? Verklaar het antwoord met een berekening.

- 2p **22** Leg uit dat groei van het nationale inkomen kan leiden tot een kleinere staatsschuld.
- 2p **23** Leg uit dat als dit jaar de staatsschuld afneemt, hierdoor in latere jaren ruimte ontstaat voor hogere overheidsuitgaven voor 65⁺-ers.

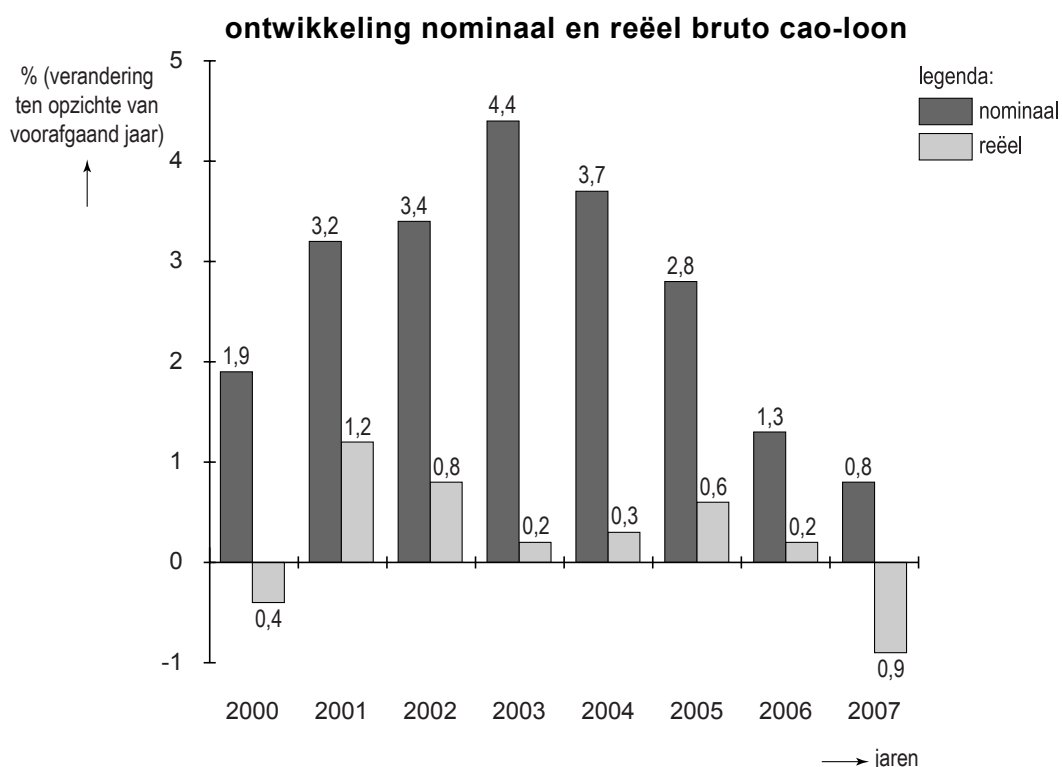
Opgave 8

Tevreden werkgevers

In 2007 ontvingen de werknemers in een land een bruto cao-loon dat nominaal 0,8% hoger lag dan in 2006. Vanwege de prijsontwikkeling was er in 2007 echter sprake van een daling van het reële cao-loon (zie figuur).

De werkgevers zagen in 2007 de loonkosten per werknemer ten opzichte van 2006 stijgen met 1,3%. Tegenover deze loonstijging stond in 2007 een toename van de arbeidsproductiviteit per werknemer met 2% ten opzichte van 2006. De loonkosten per eenheid product daalden dus.

Na afloop van de cao-onderhandelingen stonden de gezichten van de werkgevers dan ook een stuk vrolijker dan die van de werknemers.

- 1p **24** Waaruit bestaat het verschil tussen de loonkosten per werknemer en het bruto cao-loon per werknemer?
Kies een van de onderstaande antwoorden.
- uit het netto-loon
 - uit de arbeidsproductiviteit
 - uit de ingehouden loonbelasting en sociale premies
 - uit de sociale premies die voor rekening van de werkgever komen
- 2p **25** Bereken de procentuele daling van de loonkosten per eenheid product in 2007 ten opzichte van 2006 (in ten minste 2 decimalen).
- 2p **26** Zijn er volgens de figuur een of meer jaren geweest waarin er in dit land geen inflatie was? Verklaar het antwoord.

Gegeven zijn de onderstaande uitspraken.

- 1 Een cao komt tot stand na onderhandelingen tussen de werknemers van een bedrijf en de leiding van dat bedrijf.
- 2 In 2007 waren de prijzen gemiddeld 0,1% hoger dan in 2006.
- 3 De ontwikkeling van het nominale bruto cao-loon kan er op wijzen dat de arbeidsmarkt in de jaren 2000-2003 krappere was dan in de jaren 2004-2007.

2p 27 Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 9

Hollandse ziekte in Canada

In de jaren zeventig van de vorige eeuw bleek dat Nederland grote aardgasreserves had. De omvangrijke export van aardgas die daar op volgde, leidde uiteindelijk tot een aantasting van de werkgelegenheid in de Nederlandse exportindustrie. Dit is men later de 'Dutch disease' gaan noemen, de Hollandse ziekte.

In Canada liggen uitgestrekte teerzandlagen die enorme voorraden olie bevatten. De winning van deze olie is echter kostbaar want het vereist grote investeringen. Ook beschikt Canada over een omvangrijke industriële sector die in belangrijke mate is gericht op export.

De wereldoliemarkt kampt met groeiende tekorten, mede door de sterke economische groei in enkele Aziatische landen.

- 2p **28** Leg uit hoe in de geschetste situatie winning van Canadese olie rendabel zou kunnen worden.

Investeringen in de Canadese oliewinning zullen de structuur van de Canadese economie versterken. Daarnaast zullen deze investeringen ook conjuncturele gevolgen hebben.

- 2p **29** Leg uit dat door deze investeringen de conjunctuur in Canada kan verbeteren.

Sommige economen vrezen dat Canada last krijgt van de Hollandse ziekte.

Gegeven zijn de onderstaande verschijnselen.

- a sterke groei van de wereldeconomie
- b grotere vraag naar Canadese dollars
- c exportwaarde van olie van Canada neemt toe
- d grotere vraag op de wereldoliemarkt
- e verslechtering concurrentiepositie Canadese industrie
- f appreciatie van de Canadese dollar
- g aantasting werkgelegenheid in Canadese industrie

- 2p **30** In welke volgorde beschrijven deze verschijnselen dat Canada last krijgt van de Hollandse ziekte? Gebruik alle verschijnselen en begin met verschijnsel a en eindig met verschijnsel g.